

شناخت‌نامه شعر زنان بوشهر

بررسی سبک‌شناسانه شعر معاصر زنان استان بوشهر

از دوره ناصرالدین‌شاه تا سال ۱۴۰۰

دکتر بشیرعلوی

www.ketab.ir

به نام خدا

فهرست مطالب

سخن نخست.....	۱۱
فصل اول: مقدمه.....	۱۵
مروری بر شعر زنان در عرصه ملی.....	۱۶
نگاهی به پژوهش‌های پیشین در عرصه ملی.....	۱۹
پیشینه پژوهش شعر زن در استان‌ها و شهرستان‌ها.....	۲۲
پیشینه پژوهش شعر و هویت زن در بوشهر.....	۲۴
روش کار پژوهش.....	۲۶
فصل دوم: مباحث مقدماتی پژوهش.....	۳۳
سیر حرکت زنان ایران در سرایش و نویسندگی.....	۳۴
سیر و وضعیت زنان و سوادآموزی آنان در بوشهر.....	۴۳
در جستجوی نخستین شاعر زن بوشهر.....	۴۹
نقش انقلاب در خیزش عمومی شعر زنان بوشهر.....	۵۲
نقش مدارس و دانشگاه‌ها و مجلات و کارگاه‌های شعر و انتشارات در نشر شعر زنان.....	۵۴
آسیب‌شناسی شعر زنان بوشهر.....	۵۸

۶۳.....	فصل سوم: شناسنامه شعر زنان استان بوشهر
۶۴.....	شناسنامه آثار منتشر شده شاعران زن بوشهر
۷۲.....	نمودارها
۷۴.....	مبانی نظری پژوهش
۸۳.....	فصل چهارم: شعر زنان بوشهر پیش از انقلاب
۸۴.....	زن بوشهری در گذر زمان
۸۹.....	امیره آل عصفور
۹۲.....	انجمن ادبی دهه چهل
۹۶.....	شاعران زن دهه چهل و اوایل پنجاه
۹۶.....	فریده برازجانی
۹۶.....	عاطفه گرگین
۱۰۲.....	مهناز آل شریف
۱۱۱.....	منیرو روانی‌پور
۱۱۵.....	سیده فاطمه (قطوم) بلاسی
۱۲۹.....	فصل پنجم: شعر زنان بوشهر بعد از انقلاب
۱۳۰.....	مجموعه شعر زنان دهه شصت و هفتاد
۱۳۱.....	مقدمه
۱۳۴.....	مانا آقایی
۱۴۱.....	فریده برازجانی
۱۴۶.....	ثریا باوری‌پور
۱۴۹.....	لیلی گله‌داران
۱۵۴.....	شعر زنان بوشهر در دهه هشتاد
۱۵۵.....	مقدمه
۱۵۷.....	سکینه (اسماء) شریف‌نژاد
۱۶۲.....	روجا چمنکار
۱۶۷.....	منصوره حکمت‌شعار
۱۷۴.....	زهرا رضایی طرهانی
۱۷۸.....	افسانه صیادی
۱۸۱.....	طاهره غمخوار
۱۸۷.....	عزت خلیفه‌زاده

۱۹۰.....	آمنه رمضانی.....
۱۹۴.....	زری شاه‌حسینی.....
۲۰۴.....	ساغر شفیعی.....
۲۰۹.....	سولماز دشتی‌زاده.....
۲۱۴.....	عذرا حیدری.....
۲۱۷.....	آیدا عمیدی.....
۲۲۱.....	زهرا جوهری.....
۲۲۴.....	مریم ده‌ار.....
۲۲۷.....	رقیه فولادی.....
۲۲۹.....	سحر پولادی‌نژاد.....
۲۳۲.....	آزاده دهقانی.....
۲۳۳.....	شریعت رسولی.....
۲۳۶.....	دریا لیراوی.....
۲۳۸.....	عصمت فرخی.....
۲۴۲.....	مرجان پیران.....
۲۴۹.....	سوسن حیاتی.....
۲۵۲.....	افسانه کوهزاد.....
۲۵۴.....	اسما رستمی.....
۲۵۸.....	راضیه قاسم‌نژاد.....
۲۶۱.....	راضیه راستی‌نسب.....
۲۶۴.....	شعر زنان بوشهر در دههٔ نود.....
۲۶۵.....	مقدمه.....
۲۶۷.....	فریده دلواری‌زاده.....
۲۷۱.....	فرح راوردشیری.....
۲۷۷.....	شقایق فقیه.....
۲۸۱.....	صدیقه زیارتی.....
۲۸۵.....	پریزاد مرادی.....
۲۹۰.....	سمیه رسولی.....
۲۹۱.....	فرشته اسدی.....
۲۹۳.....	بانو فرخ رزمی.....
۲۹۶.....	راحیل شکوه.....
۳۰۴.....	فریبا جلالیان.....

۳۰۸.....	تقیه زنگنه.....
۳۱۲.....	تارا حیدری.....
۳۱۷.....	زهرا کشتکار.....
۳۲۳.....	فرحناز مرادی.....
۳۲۷.....	فریبا بیدقدار ذاکری.....
۳۳۰.....	صاحبه نادرپور.....
۳۳۵.....	شیوا مهدوی.....
۳۳۸.....	خدیدجه شبانکاره.....
۳۴۰.....	فاطمه احمدی.....
۳۴۲.....	ندا قیصری.....
۳۴۴.....	پوران‌دخت میرزایی.....
۳۴۶.....	سیده اسماء حبیبی.....
۳۵۱.....	الهام دریابور.....
۳۵۴.....	ساحل تراکم.....
۳۵۸.....	رها رفاهی.....
۳۶۱.....	شقایق حسین‌پور دوانی.....
۳۶۴.....	فرناز پاپری‌فرد.....
۳۶۷.....	سولماز پاپری‌فرد.....
۳۷۴.....	نجمه گرگین.....
۳۷۸.....	مینا ذرعلی.....
۳۸۴.....	عفت صیادی.....
۳۸۸.....	شبنم سلیمی‌فرد.....
۳۹۰.....	لیلا زیرک.....
۳۹۴.....	نشمین ریاضی.....
۳۹۹.....	پریسا پوربهی.....
۴۰۲.....	زینب یوسفی.....
۴۰۸.....	سهیلا شعبانی.....
۴۱۶.....	زهرا درویشی.....
۴۲۱.....	راضیه خضری.....
۴۲۹.....	مرضیه حسن‌پور.....
۴۳۱.....	سیده‌محبوبه بصری.....
۴۳۹.....	سایه درختیان.....

سخن نخست

نگاه به زن در هر فرهنگ و مذهبی مبتنی بر مبانی و جهان‌بینی آن فرهنگ و مذهب است. در فرهنگی که انسان بنا به ذات و ماهیت خود تعریف شده و عناصری چون جنسیت یک غرض محسوب می‌شوند و نه ذات، زن همچون مرد واجد ارزش‌ها، صفات و شخصیت انسانی محسوب شده و زن بودن او مورد احترام و باور است.

به قول حسن بلغاری در مقاله "زن و فرهنگ"،^۱ فرهنگ‌ها و مذاهبی که به زن بر اساس شرایط متحول فکری، اجتماعی و سیاسی توجه می‌کنند، تاریخ پر فراز و نشیب و کاملاً نامتعادلی در رعایت حقوق زن از یک سو و پایداری عزت و کرامت او از دیگر سو دارند. هنر به عنوان تجلی و تبلور ایده و عقیده انسان در توجه به زن به عنوان تابعی از مبانی ثابت عمل نموده است. فلذا در دوره مادر سالاری بنا به نقش و تقدس زن، زن هم خالق هنرهاست هم منبع الهامات هنری و هم بنا به جایگاه رفیعش (همان مادری) ممدوح و ستایش شده آن. اما با افول نقش زن و تقلیل جایگاه اجتماعی او و نیز دگرگونی در نگاه به زن، منزلت او نیز در هنر دگرگون شد و بیش از آنکه منبع پاک الهام در آفرینش‌های هنری باشد، جسمانیت او موضوع هنر قرار گرفت. این معنا هم ساحت هنر را آلود و هم مکانت زن را، زیرا در این ساحت جسمانیت زن بر روحانیت او ترجیح یافت و از نقش بی‌بدیل او در خلاقیت‌های هنری کاسته شد. هنر از جنس حس و شهود است و زن نیز بنا به نقش بی‌بدیلش در مادری و همسری و نیز بنا به خصوصیات فیزیولوژیک، ماهیتی همسان هنر دارد. این همسانی در فرهنگ‌هایی توجه می‌شود که از یک سو زن را در مقام حقیقی خویش

^۱ - ر.ک به مقاله زن و فرهنگ از حسین بلغاری مندرج در مجله فصل‌نامه شورای فرهنگی شورای زنان، ۱۳۸۹.

شناخته و باور کرده باشند و از دیگر سو هنر را به عنوان تجلی زیبایی‌شناختی ایده و عقیده خود قرار داده باشند. در این صورت نسبت زن و هنر حقیقی است و جز این، هنر بستر هتک عزت، شرافت و انسانیت زن خواهد شد. نگاه به زن و چگونگی جلوه‌گری و حضور او در هنر، دو امر وابسته به یکدیگر و غیرقابل انفکاک هستند. حضور پاک و الهام‌بخش زن در هنر در گرو نگاه پاک و صحیح به جسم و جان اوست. مطالعات در حوزه هنر و بویژه شعر زنان معاصر، امری مفید و قابل ارائه در مجامع علمی و پژوهشی است. این امر، از آنجا واجب می‌نماید که در دوره‌های پیشین، فقدان این گونه پژوهش‌ها محسوس است و این رویکرد و برخورد با این مؤلفه، سکوت مطلق از آگاهی و اطلاعات مربوط به زن را در استان بوشهر در گذشته به همراه داشته است.

این پژوهش تلاش می‌کند که افزون بر شناخت‌نامه شعر زنان استان بوشهر، در شناخت سبک و جریان‌های سبکی شعر زنان استان از دوره ناصرالدین‌شاه قاجار تا خردادماه سال ۱۴۰۱ شمسی راهی مشخص و معلوم، بهره ادبیات استان نماید. تلاش اصلی نگارنده در این پژوهش بر محور پرسش‌هایی بوده که سبک شعر زنان را در برخورد با زبان مردانه موجود در متون گذشته و بازسازی سبک و رویکرد زبانی و فکری خاص زنان معاصر در پی داشته باشد. از این منظر به معرفی شعر زنان استان پرداخته شده است و به دنبال رسیدن به این هدف است که آیا شعر زنان استان بوشهر، در راستای شعر زنان معاصر کشور برای معرفی زن و مؤلفه‌های مربوط به وی موفق عمل نموده است یا خیر؟

دانشجویان پردیس بنت‌الهدی صدر دانشگاه فرهنگیان بوشهر، نقش مهمی در تدوین این کتاب دارند. کسانی که سال‌ها پیش، نگارنده را متوجه وضعیت زن در حوزه فرهنگ و ادب استان بوشهر نمودند. در میان بحث‌های این‌چنینی و گاه دروس مرتبط، تقریباً ساختار این پژوهش شکل گرفت. بنابراین نخست سپاس ویژه خودم حضور این دانشجویان ارجمند باد که تعداد زیادی از آن‌ها اکنون در کسوت معلمی در سراسر کشور نقش ایفا می‌کنند. برای آن‌ها و نیز دانشجویان پردیس علامه

طباطبایی دانشگاه فرهنگیان بوشهر آرزویی سرشار از موفقیت و بهروزی و پژوهش‌محوری و اصالت احساس دارم.

از فروردین سال ۱۳۹۹ به جمع‌آوری و گردآوری آثار شعری زنان استان بوشهر پرداختم. فقدان آرشیو و بایگانی ثابت و مستقل، این‌چنین کارها را برای هر پژوهشگری سخت می‌نماید. تهیه آثار از طرق مختلف به هر صورتی که بود، حاصل شد.

در مسیر این پژوهش، بعد از ظهر یک روز کرونایی در جلوی منزل استاد سیدقاسم یاحسینی به دیدار ایشان رفتم. دغدغه ایشان در این مورد، ناگهانی گره خورد با توضیحات نگارنده از چگونگی کار در حوزه شاعران زن بوشهر که در پژوهشی پیشین، بسیاری از آن‌ها را در کتابی مورد بررسی قرار داده بودم. از آن ساعت به بعد، لحظه به لحظه کار و استمرار در نگارش و تغییر ساختار کتاب و راهنمایی و ارشاد، همه و همه مدیون استاد سیدقاسم یاحسینی هستم. استادی که به معنای واقعی یک تاریخ شفاهی و کتبی مدون و حاضر و کم‌نظیر در حوزه جنوب و بویژه بوشهر محسوب می‌شوند. آسمان‌ها و بی‌کران‌ها، سپاسگزار لطف و فروتنی و مهرورزی ایشان هستم.

به یقین اگر توضیحات استادانه و الطافِ مهرورانه جناب استاد ابوالقاسم ایرانی نبود، موارد مربوط به دههٔ چهل، این‌چنین واضح و آشکار صورت نمی‌گرفت و کار بیش از این که هست، معیوب‌تر می‌نمود. فراوان و شاگردانه، قدردان و قدرشناس ایشان نیز هستم.

در این گونه پژوهش‌ها که نیازِ مبرمِ میدانی نیز وجود دارد، رجوع به شهرستان‌ها و اطلاع یافتن از زندگی و آثار شاعران که گاه دیگر نامی از آن‌ها در انجمن‌های ادبی نیست، سخت و طاقت‌فرسا است. تعداد زیادی از شاعران زن، بعد از ازدواج، دست از قلم و سرودن برداشته و یافتن آن‌ها برای آگاهی از زندگی‌نامه و آثارشان کار را مشکل می‌کند. در این مسیر اگر نبود، عنایت و مهربانی افرادی که نامشان روز و روزگام را خوش و دلنشین نگه می‌دارد، شاید این نگارش و این شناخت‌نامه این‌چنین انجام نمی‌شد. افرادی که به گونه‌های مختلف، همراه شدند و ارزشمندی‌شان همواره در ذهنم ماندگار خواهد بود و سپاسگزاری و قدردانی‌ام را

همیشه در پی خواهد داشت. افرادی مانند خانم‌ها فرشته گزدرازی، نرگس جم‌رتبه، عزت خلیفه‌زاده، فریبا آذری، راضیه خضری، سیده‌الهام موسوی و آقایان رضا معتمد، علی هوشمند، عبدالله رئیسی، حمید زارعی، حمید اسلامی‌خواه، عقیل نجار، مهدی بیات، علیرضا رهسپار و غلامرضا ابراهیمی. از خداوند بهروزی همه این بزرگواران را خواهانم.

نشرهایی نظیر زمزمه‌های روشن، هامون، نای‌بند، حله، دریانورد و شاخه زرین، بزرگوارانه آثار و گاه اطلاعات مربوط به شاعران زن را در اختیار نگارنده گذاشتند. این ارزشمندی‌شان را همیشه و استوار پاس می‌دارم و توجه‌شان را به فرهنگ این سرزمین می‌ستایم.

قدردان توضیحات مفید و مبسوط دوست و استاد ارجمند، جناب دکتر نصرالله نوروزی در زمینه تعریف بعضی از مؤلفه‌های روان‌شناسی مورد بحث شخصیت زنان هستم که چراغ راه شد.

همواره فروتنی و سپاسگاری خودم را در برابر دانشجوی متین و باوقارم از دانشگاه فرهنگیان، پردیس بنت‌الهدی صدر بوشهر، خانم سیده‌مهشید عزیزی ابراز می‌دارم که با وجود تنگ‌وقتی و با لطف و عنایت، دو بار این نوشته‌ها را بازبینی کرده و با هوشیاری و دقت در ویرایش اشتباهات تایپی و ناپسندانی‌های متنی، تلاش کافی و وافق در این راستا نمودند. برای ایشان روز و روزگاری نیک‌فرجام و خوش‌عزت آرزو مندم.

در پایان نیز قدردان عنایت و توجه جناب شهرام سلطانی بزرگوار، مسئول نشر آرون و همکاران ایشان هستم که در چاپ این اثر لطف و همراهی ابراز فرمودند.

یک گل مقصود در این بوستان

چیده نشد بی‌مدد دوستان

... و توفیق از خداست.

بشیر علوی

بیستم فروردین ۱۴۰۱ خورشیدی - بندر بوشهر